

Szerencsejáték

Regényrészletek

Döntés

1933-ban, április másodikán, vasárnap este kilenckor születtem a kos, a kakas és a skorpió jegyében; és ahogy cifra viszontagságok után kidugtam a fejemet az anyám testéből, rögtön gondolkodóba estem, hogy vajon egészen megszülessek-e, vagy már az emberré válás kezdetén inkább megálljak-e ezen a bonyodalmas úton, s netán inkább visszaforduljak-e? De ha már benne vagyok ebben a kísérletben, vagyis odakünn, szabad levegőn, akkor haladjunk tovább. Illett volna nagyot kiáltanom, hogy jöjjön a levegő a torkomon át a tüdőmbe. Ez a bejelentkezés tíz percig nem akart megtörténni, innen az elmegyöngeség lehetősége, végül azonban rászántam magamat. Mindent összevéve, ez jó döntés volt, úgy nyolcvan éve.

Megmaradtam, olyan is van, aki túléli a bonyodalmakat. A belső mozgóképcsarnokban áthaladok egy nagy távon a gyerekkoromtól máig, és visszaneztek a nemrégiben elmúlt huszadik évszázadra, amelyben számos eseményhez volt valami közöm, azoknak inkább elviselője, mint okozója-ként. Hetvenéves korom táján felszabadítottam magamat arra, hogy csekély poggyással továbbhaladó átutazó legyek. Mindennek súlya van, a legszükségesebb is elég nehéz. Egyszerre vagyok nyárspolgár és világcsavargó, vendéglátó és vendég, ez is egy mesterség. Jó napot kívánok annak is, aki titkon agyonütni szeretne, mert fölteszem, hogy nem minden pillanatban foglalkoztatja ez a vágy, és talán van, akihez barátságosabb. Azzal az agyoncsapással meg még vár egy kicsit. A heves bosszankodás is megalélhető. Rendezze, kérem, az arcvonásait. Mi az enyém mindabból, ami én voltam? Mondhatni semmi sem. A nagya az elmúlásé, az enyém a pusztá tény, hogy még élek. Folyó vagyok, amely tőlem elvált tartalmakat hordoz. Egy gyerekkori barátság vagy szerelem emléke nem én vagyok. Ezek történések, amelyek ott vannak hátramaradt lelkek gyanánt egy ut-

cán, egy kertben, egy ágyban. Múltam eseménye független tőlem, csak éppen tudok róla valamit. Enyém is, másé is, tőlünk függetlenül úszkál a rohanva álló időben. Tegyük fel, hogy ebben a szobában jelen vannak mindazok az események, amelyek itt megtörténtek. Ami velem és egy halott barátal történt egy már lebontott házban, az hol van, és kié? Minden tér, minden szoba hihetetlenül zsúfolt, itt van egymás hegyén-hátán minden párbeszéd, szeretkezés, látogatás, szakítás, fogadalom, itt van minden itt elgondolt gondolat. A múlt nem kevésbé valóságos, mint a jelen, mivel ez a pillanat egy másik pillanatot múlva már múlttá lesz. A jelen illúzió, a múlt elvi határa, választóvonal a sötétség és a világosság között.

A mese szíve a kaland

Mindaz, ami megtörtént: múltbeli valóság, másképp annak sem volna értelme, hogy bármilyen értelemben valóságról beszéljünk. Bármit állítok az ablakom előtt elhaladó járókelőről, ez a valóság a következő percben már nincs, a hölgy vagy az úr elhaladt előttem, múlttá lettek. Ámde mindenről, ami elmúlt, ezt is, azt is lehet állítani. A pontos emlék kimélyíthető, az igazság érdekes, többletvarázsa van. Visszatekintve bekeretezem és hordozható kofferré alakítom át a körém záródó világot. A regény megértéséhez a történést értelmén kellene gondolkozni. Valaki, mondjuk ennek a könyvnek a szerzője, akar valamit, nekivág, megcsinálja, bukások, félelmek, sikerek, csüggedések jönnek, és közben eljut valahonnan valahova, ha nem is egészen oda akart eljutni. Útja során sárkányok, tündérek feltartóztatják, néha csapdába esik, olykor elgyengül, valószínűleg meg is sebesül, de talán egy utolsó nekirugaszkodással célhoz ér, megnyeri a versenyt, övé lesz a kiválasztott párja, kezébe veheti a jogart, a halál aranyalmáját, és ami mindezeknél több: elvégezte a dolgát. A regényben az történik, ami írott szövegalakot ölt, képzelet és emlékezet szabad, erdei sétája. El is tűnhetünk a szavakba öltözött kép mögött, mint aki itt sem volt. A szerző bezárkózik, hogy kinyilhasson, reggelenként belemarkol a még ismeretlenbe, de ha tudni akarná, hogy ő maga milyen, akkor a halálán túlról kellene visszanéznie a biográfijára, amiből az következik, hogy az ember nem ismerheti meg önmagát, mert nem tudhatja, hogy milyen volt az élete a halála fényéből visszanézve. Akarhatom is, hogy ilyen vagy olyan legyenek, de az akaratom nem elég erős játékos a sorsommal szemben. Félvakon tapogatózom a megvilágítás felé, és csak késve fogom fel, hogy éppen ez a tapogatózás volt az utam célja. Az írás nem céloom, de valószínű, hogy írni fogok, ahogy reggelenként tisztálkodom, amíg a kezem mozdulni bír. Milyen szerencse, hogy beleszülettem a témámba, az életembe! És az is, hogy

napjaim keretéről, mint agyalágyult és fantasztikus történelemről gondolkodhattam. Családi történeteim, kenyérkereső munkáim nézőpontnak is megfeleltek. Az autobiográfus sok mindent kifecseg magáról, írása nem bűnvallomás, és nem is jegyzőkönyvi nyilatkozat. Amit ír, senki ellen nem használható fel, ellene sem. Olvasóim előre küldött felderítője vagyok alkonyi tájakon, kiszorítom magam a hemzsegecsből, de előfordul, hogy visszavágódok belé. Sokszor az is tetszik nekem, ami voltaképpen nem tetszik nekem. Szalad az eszmélet a kép után. A gátlástalan fogalmazás közben születik meg a forma, amelynek saját eszméje, logikája és fegyelme van. Erről a figuráról, akivé lettem, egy perccel ezelőtt még nem tudtuk azt, amit most tudunk: írás által születik. Az volt az életem, amire emlékszem. Ez az óra az enyém, ez a délután és ez a fény, ez a valami, ami semmi lesz, mert másvalami lesz a helyén, és én sem fogok már emlékezni rá.

Óriásbuborék

A rendelkezésemre álló formákból egy időbeli lényt szerkesztettem, egy megátalkodott túlélőt, aki általában előre menekül, és ezzel húzza ki magát a csávából. Saját életrajzi tényállásaimat alkalmas szemlélpontoknak véltem, nézhettem róluk a többieket és a csillagos eget. Egy járókelő vagyok a többiek között, önéletrajzíró járókelő. Fölteszem, hogy az életemnek van valamilyen értelme, bár nem ismerem, csak keresem, de ha tagadnám, az annyi lenne, mint egy főbelövés, nem hagyom tehát abba a keresést. Megyek temetőbe és vendégségbe, megtámasztom a hátamat a százéves terméskőfalon, és itt már elkezdődhetne a regény, amely alighanem legalább nyolcvan éve elkezdődött. Műfajszabályként pedig elő van írva, hogy nem tudható előre, mi következik, és azt sem tudjuk, hogy a következő szekvencia hova fog kilyukadni, én sem tudom. A szerző adhat néhány falatot a hiúság szörnyének, de az a lidérc aligha fog velük betelni. Megeshet, hogy egy koros férfi úgy felfújja magát, hogy az óriásbuborékot egy szellő is felkapja, és a fenti, híg semmiségben eltünteti. Ha körülöttünk minden változik, lehetetlen, hogy mi magunk ne változzunk. Heves évek után visszavonulunk a magánember szerepébe, ideje van az introverzióknak, és kezd működni a kiegyensúlyozó közöny. Emelkedetten szólni nem a mi dolgunk többé, helyettünk ismét a papok használják a magasztos szókészletet. Nyomul vissza a háború előtti neobarokk, szellemi varázsa csekély, van ellenben sok goromba mondata és giccs-árúkészlete. Vádaskodás, sértegetés is van bőven, mindenki gyanakszik a másikkra, és felebarátjának a legelvetemültebb szándékot tulajdonítja. Az itt és most helyett már nincsen politikai túlvilág. Az ember az, ami, és nem az,

ami lehetne, ha más lenne a rendszer, ha egy másik párt gyártaná a párt-államot. Nagyjából az van, ami látszik, Európa keleti felében, 1989 után leginkább ez a nagy átöltözködés új szerepekbe, leginkább a retorikacsere látszik. A fordulat újfajta emlékezetkieséssel járt, sok ember azt érzi, hogy ellopták a múltját, és mindannak, amit megtanult, a nagy része butaság. Szabadulás, megkönnyebbülés volt, hogy nem kellett folyton magammal cipelnem a rendszert, a népet, az atyafiságot, a baráti kört, a közösséget, a szülővárost, a múltat, a többieket valami nagy állam-egésszel összesütve-főzve, mint amikor forró nyári délután ledobhatjuk magunkról a ruhát, és be a tóba, hogy nagy tempókkal kinyújtózhassunk, vagy, mint amikor zsúfolt és nagyszerű hétvége után elmennek mind a barátok, mind a hozzánk tartozók, a beugrók, a legkedvesebbek is, és visszaveszi jogait a csend. Mielőtt jöttek volna, nem volt kihez szólnom, és az egész házban csak akkor hangzott fel emberi szó, ha a postás vagy egy szerelő becsöngettetett. Remek esőszag jön be, egy friss fuvallat hirtelen belengett az ablakon.

Vízparton

Mindig örülök, ha vízpartra néző szállodaszobát kapok. Ötéves koromban, 1938-ban a budapesti Hungária Szálloda franciaerkélyéről nézni a Dunát és a királyi várat a legcsodásabb élményem volt. Még kisebb voltam, amikor egyszer megáradt az a szerény folyócska, amelyről első világom, Berettyóújfalu, egykor nagyközség, ma kisváros a nevet kapta, és megadatott nekem tavasszal a Berettyó hatalmasra növekedését nézni. A budapesti embert a Dunával szerelem köti össze, boldog és rettentés képek. A Duna elválaszt és összeköt, más ország, más nép, de a Duna ugyanaz, feljebb szaladós, lejjebb hömpölygős, népeken megy át, de mindig egyikkel szemben szuverén. Erőszakoskodhatnak vele, de túlmeleg rajta, és megbüntet előbb-utóbb. Utazom a régmúltban Moháctól Pestig a kofahajón, az indulás kikötőjében ördögmaszkos gézengúzok ugrándoznak.

Gimnazistakoromban mellettem repesztett a motorcsónakjával, ment a szálloda konyhájába, és vitte az asznapi fogást a büszke kecsgehalász, aki nemrég még gyáros volt, de az államosításnak köszönhetően élhetett a hajnali pecázásból, ebéd után szundikált, azután vacsoráig bridzsezett.

A magamfajta sültrealista elvan valahogy ezen a szilárd talajon, számomra a másik két dimenzió, a víz és a levegőig romantika. Hacsak tehetem, vízpartra megyek a víz szavát hallgatni, rajta nyugtatom a szememet. Éreztem a bizonytalanságot, mikor a repülőgép kettős veszélynek volt kitéve az óceán fölött, zuhanhatok, merülhetek, de az alföldi, akinek egy keskeny folyó volt a víz, átsétált a hídon, és érezte, hogy a másik part már

másik világ, az már Berettyószentmárton. A föld a realizmus; repülni, tengerre szállni, kinyílni romantika. A föld ritkán hasad meg a talpam alatt, megremeghet, és akkor minden összedől, megrázza magát, és akkor hátán a sörényébe kapaszkodó magas és alacsony házak porba dőlnek. Ezt látták a látók. Délután szóra bírom a hegymagasiakat, hat öreg beszél majd az egykori életről a faluban, kérdezgetem a maiakat a régi öregekről, legyen a falunak emlékezete. A temetőben nincs háborúság, a holtak emléke körül az élők kiengesztelődhetnek. Ha a mai falusiak egymás ellen fordulnak is, tudniuk kell, hogy a halottak emléke mindnyájuké, mindenki őriz róluk egy képet. Anyám is itt sétált, köszöntek neki, jól érezte magát. Megszólított egy csúnya, kis ember, morcosan jött-ment, és évek múltán azt kérdezte tőlem, hogy tudnék-e neki valami feleséget. Az utóbbi időben másoknak is föltette ezt a kérdést, nagyon szeretett volna megházasodni, de még a közelébe sem került ennek a lehetőségnek, és senki sem tudott segíteni rajta. Borotvapengét darabokra tört, és lenyelte. Nem tudták megmenteni. Az emberek szeretnének már egy kicsit megnyugodni, és megbékülni önmagukkal, hogy akár becsülhessék is magukat. Meg kell emlékezni az árnyakról, életet akarnak, töltsen meg őket piros vérrel. Megyek haza, jó napok várnak rám, hosszú nyári szabadság és a napirend állandósága.

Game almost over

Kihívás? Pezsgés? Összekötni a végpontokat, az Európai Parlament brüsszeli székházát és a faluszéli legelőt? A magas épület legfelsőbb szintjén van a klub, abban ad a parlament elnöke ebédet a vendégeknek, ilyen toronytetőkön a látogatók pohárral a kézben beszélgetnek, mielőtt elfoglalnák a helyüket a számozott asztaloknál. Méltányoltam a kiállítást a kasseli halál-múzeumban. Fényképek néznek rám, arcok két nappal a halál előtt, és két nappal utána. Amíg még élnek: a szemekben riadalom és remény, utána: jön a megnyugvás, az arcok lesimulnak, méltósággal eltávolodtak. A csukott szem besüpped, az ajak elvékonyodott, az arca rátapadt a hús. Felirat a halál-múzeum kapuja fölött: Game over. Nemrég még egy hajókajütben aludtam, az ablakon át sziklákat, kopár hegycsúcsokat láttam. A kollégák odakint söröztek, és engem szidtak, mert nem álltam az egyik fél pártjára, igazságos küzdelmében a hegyen túli népekkel. Szidjanak, ha én magam nem vagyok ott, akkor akár fel is akaszthatnak, mondta egykori tanárom, a filozófus Lukács György. Kikötöttünk, hívnak, elsőnek kell kilépniem, fényképezni fognak, legyűröm a szegyenkezést, mosolyogva lépkedek le a keskeny lépcsőn, lent körülállnak a mikrofonosok, mondok valamit, nem egészen azt, amit hallani szeretnének, ki-

térek. Elviselem, ha senki sem ért velem egyet, de azért egy kicsit udvaroltam nekik. A bóknak az ördög öreganyja is örül. Szép kisasszony főzi a kávé, a hasa, a válla csupasz, komoran tesz-vesz, fiatal pincérek hemzsegni körülötte. Egy rokkant halad át a színen, jobb kézzel tekeri a forgókar közvetítésével a széke kerekét. Egész dolgozószobám elfér a bal oldali zakózebembben. El nem szégyellt testek, hátizsák, duzzanatok, andalgások. Fényes, kék öböl, itt-ott beinduló motor hangja, hosszú haj, melltartó, kis szoknya, vékony izmos combok, lengő hajkötegek, hányaveti járás. Viszik a férfiak a családi napernyőt, amelyet a földbe tűznek, viszik a gumiszőnyeget, teljesítik a nyaralók kötelezettségeit. Alvadt vér sűrűségű vörösbor mellé a pincér a tenger adományait hozza, rákot, kagylót, polipot és szerzeteshalat, amelyet a tenger ördögének is neveznek. A kerek ablakon át a kör alakú látványkeretbe pálmák és pineák nyúlnak be, és oldalról egy sziklás hegy, amely alul zöld, de följebb kifehéredik. Tizenkét éves fiammal, Áronnal jöttem, unja az éjszakába nyúló társalgást Montenegro pártatlanságáról. Nézi a szökőkutat, barátságot köt a medencéjében gubbaszkodó rákkal, aztán kimegy a kikötőbe, és figyel a kikötött csónakok imbolygását.

E világi másvilág

1998. A Szent Miklós-sziget csúcsán sok fürdőnadrágos test hever törülközőkön, amelyeket öklömnyi kövekre terítenek. Lebarnult, cigarettázó, újságolvasó férfiak, testek mindenütt, szépek és hajgombócok, a hajókról rémes, hangos zene szól, nacionálslágerék. Ez a hajócska a csattogó zenéjével mehetne már. A szálloda bejáratában zöldesbarna, terepszínű öltözékben egy géppisztolyos őr áll. A sziklaormokhoz és a tengerhez képest az embervér semmisség. Fásultság, apátia: csináld csak, főnök, és dögölj bele. Mindenki egyszemélyes uralomra tör, a zsarnok is, a lázadó is. A katonák csak az önállósuló parancsnokoknak, helyi kiskirályoknak, warlordoknak engedelmeskednek. Annyi párt és politikai akarat, ahány fegyveres csoport. Csak Jugoszláviában maradt meg a régi pártstruktúra és a régi főnök. Azt mondják, ha meghal, minden megváltozik. Mindenütt másutt Közép-Európában eltűnt a nagy bálvány, és azután kezdődött minden. Várják, hogy eltűnjön. Nem akaródzik neki. Ő a nagy megmerevítő. Ha eltemetik, jön az olvadás, jönnek az új emberek, és megérkezik idejében az új melódia. Az is hasonlít az előzőhöz. A fegyveres bandavezérek mind háborús bűnösök. Ha nem is tudják elkapni őket, legalább legyenek bezárva a saját országukba; később új vezetők előnyökért cserében ki fogják adni őket. Aki fegyvert fogva lázad vagy megtorol, háborús

bűnös. A csoportokat kivégző szerb kommandók és az albán gerillák egyaránt háborús bűnösök. Október elején ezüst terítő borul a sekély, meleg dalmát tengeréből sötétkék vizére, és elvakítja a parton sétálót. Fejek merülnek föl a habok közül, a testek kinyúlnak, ugrándoznak, üldögélnek és nekilátnak a boldogságnak. Kis motoros hajók szántják a felszínt, áthasítják a fényes szőnyeget, és kikötnek. A csavargás gyönyöre sohasem hagy cserben, fenyőlevélszagban mámorosodom. A kis csónakok szertefutnak a többi szigetre. A többség kiszabadítja a testét a ruha börtönéből. Van kiábrándító szabadulás. Nem öltözöm be nyaralónak, nem cipelek strandfelszerelést, télen-nyáron, vízparton és színházban zakó és nadrág van rajtam. Egy hedonista helyet foglal a Három Pálma teraszán, a színház tövében. Muslinca szállong a bor körül, kőfalak között, sűrű levelek alatt megotthonosodtam, egyedül vagyok, a sarokban két nő hadonászik ceruzával, füldugót használok, így sikerül szinte semmit sem hallanom. Elöttem kerék tálcán a só, a bors, az olaj és az ecet kis hasas üvegekben. Aki a Három Pálma teraszán ül, kis megvetéssel nézi az izgatott érkezőket a katararán kikötőjében, vagy az izgatott távozókat, akik lélekben már nincsenek itt, én azonban egészen itt vagyok. Nem igényelem, hogy hozzám érjenek, én sem kívánok másokhoz nyúlni. Szívesen nézem a szilárdan megépített pincérnőket, a három nővért, vastag ajkuk van, mind a háromnak kíváncsi és jóindulatú a mosolya, kedvelik az idős, furcsa vendéget, kérdezzetik, hogy mit kér, és kicsit zavarba jönnek, amikor rájuk mosolyog. A furcsa vendég nagy borralalót ad.

Itt maradtam öreg számárnak

Az egyik bástyán egész évben a költők mondják a verseiket. A márványasztalon törkölypálinka, kávé és ásványvíz erősíti a biztonságomat. Semmilyen előadásra nem megyek el, gonosz öregúr, szívesen vagyok minél kevesebbet ott, ahol elvárnak, ahol illenék jelen lennem; nem vagy olyan fontos, nyugtatom magam, remekül megvannak nélkülem. Pirosodnak a felhők, elpihennek a tarka motorcsónakok, egy hatemeletes, hófehér hajó megmozdult. Nem lenne jó egy hónapot itt tölteni valamelyik szigeten, talán éppen Hvar szigetén, mondjuk a kétezzer-ötszáz éves Stari Gradban? Felszabadíthatnád magad, suttogja az ördög, jó borok, kövek, pálmák, gyönyörködés. Kedveled a helybeli retorikát? Szerencsére nem értem. Nem kormányokban alszom, hanem szállodában. Kellemes, hogy nem kell gondolkoznom azon, amit a körülöttem jövő-menő emberek egymásnak mondanak. A nyelvtudatlan viszi magával a távolságot, az eloldódást. Hova-hova, kis motorcsónakok? A legtöbb normális ember, ha üdü-

lővendég lesz, akkor nekivetkőzik, pózol, fényképez, mutogatja magát, és megszállja a csendes zugokat. Az átutazó a szigeten árnyékból napra megy, napról árnyékba húzódik, a fényért nem fizet, ingyen padokon szokott boldog lenni, és hálás a jó ízű lélegzetvételért. Keskeny kőpadon ereszkedem le a sötét parti sziklákhöz, nagy fenyő hajlik fölém, körülfog a nyugalom. Nem kívánom ezt az állapotot semmi másra felcserélni, a tenger mosta vörös sziklán hanyatt fekvé behunyom a szememet, a felszabadulás érdekkel a képzelt kötelmek alól. Biccentek egy korombeli sovány nőnek, aki a tengerbe ugrik, és szép mozdulatokkal úszkál a csónakok között, de mert csak félig emeli a feje fölé a jobb karját, arra lehet következtetni, hogy fáj a jobb válla. Az utas szeme újabban megakad a szép idős nőknél és férfiakon. A hölgy kijön a vízből, tapickol, alighanem szeretne felöltözni, továbbálllok, és távolodóban egy bólintást hagyok hátra. Az emberi rokonszenv kifejezésére minimálgesztusok is elegendőek. Minden jel arra mutat, hogy a természet gazdája kedveli ezt a szigetet, és különös részrehajlással mosolyog rá. Az utas nem akar sehova sem tartozni, ne fogadják be, neki elég, ha itt a szigeten mérsékelt áron szállást, ételt és italt kap. Egy tengerparti faragott kőhasábon ülve fogalmazza a tudósításait. Szürke az ég és vasszínű a tenger, szél támad, ciprusok alatt Danilo Kišről beszélget három író, s mikor az idős vendég beszáll a motorcsónakba, a könyökénél fogva támogatják, újabban valamivel ingatagabb lett. A zsenik még fiatalon meghalnak, a többi itt marad számárnak. Szép fiatal feleség, sok gyerek és unoka; lesz, aki menjen a gyász kocsi mögött. Kisfiú lovagol a papa nyakában, karpargatja a fejét, kócolja a haját. Ez helyeselhető. Odajön egy nő: „Szabad önt megszólítani? Engedje meg, hogy megszorítsam a kezét.” Az idős utas mellőzi a fülét és a száját, legalábbis nem működteti őket, elég, ha a szem és az agy tevékenykedik, no meg a végtagok.

A Három Pálma nézőpontja

Itt van a dolgozószobám egy rövidke mólón, körülötte az öböl vize a finom hullámok alatt, amelyeken a napfény szórakozik, hol sötétkék, hol meg bordó. Tisztán látszik a kavicsos tengerfenék és a köveket borító ingatag mohaszőrzet. Minden valahollét paradicsom és börtön, be vagy zárva a mai napba. Iszkolj! Iramodj! Hova mentél? Nem tudja senki sem, mint már említettem, tűnékeny az ember. Egy padon ülök, kék tengerút vezet a látásomat a messzeségbe. Jobbra az öböl, balra egy szigetlánc, két zöld fal között ki-be járnak a hajók, dörögve ostromolják a parti sziklákat a hullámok, ragyognak a napfény verte kőfalak, ilyen áradó fényben a búskomor sem bírja elhessenteni a derűt. Padról padra teszem át a szék-

helyemet, vagyis a fenekemet, mobil irodalom, két mondat között sós lélegzetvétel és némi lábhasználat. Szemem előtt szörtenített, barna combok vonulnak, visszaülök a Három Pálma nevet viselő kávéházba, előttem valóban három pálmafa áll. Süt a nap, ha megizzadok, a fűjdogáló szelőlő megszáritja a homlokomat, egy motoros vitorlás puha hullámokat gördít a parti kövekre. A pusztá tény, hogy ide jöttem be, még nem kötelez el semelyik kávézó mellett sem. Emberkirakat, melyiket veszem meg? *Rent a boat! Rent a bike! Rent a wife! Rent a husband! For one or two hours.* Most nem veszek embert. Inkább talán hazamegyek. Nem könnyű megtalálni a magány és a jóleső együttlét kívánatos arányát. De ha megfordítom a látószöveget, akkor minden egyes belépés gyarapító hozzájárulás. Az ágyam és az asztalom néhány lépésnyire van egymástól, ide-oda bolyongok közöttük, szaporábbra vált a felvillanások és az elhomályosulások ritmusa. Már csak szakaszosan tudok aludni, nappal viszont, most meg az a bajom, hogy gyakran elbóbiskolok. Át kell rendeznem és a koromhoz kell igazítanom az életrendemet. Még hetykélkedem, és mutatom, hogy csak azért is bírom a poggyászt, és lelépek a harminccentis pódiumról, mintha élvezném a leszökkenést, de mikor megláttam magam előtt azt a kis meredélyt, akkor olyan érzésem is volt, hogy most a nagy semmibe fogok lezuhanni, és jól jött egy tapintatos kéz, amely megfogta a könyökömet. Hetvenéves koromban azt hittem, hogy igazi váltáshoz érkeztem el, közelebb mentem a halál kapujához, és íme, látom, hogy még élek. Ezt az öregedési mesét abahagyhatnám, mert ebből semmi érdekes nem jön ki. A kezdeményezőt nem altatom el. Ha még van valamennyi időm, akkor azt miért is vesztegetném a hanyatlás részletezésére, jobban tetszik a visszatérő megújulás, a kószálva, utazva tanulás! Körüljárni a vizsgált tárgyat, akár éppen egy várost. Tovább haladni, emlékezetben megőrizni, és már valami újat nézni. A visszaemlékezésnek a továbbhaladás a feltétele, az véd meg a vénemberes elbutulástól. A lekonyuló, ballisztikus ív nem program. Nem kell az elmének a decemberbe belefagynia. Egyszer csak lebénel a vezeték, és kiég az agyvelő. A halál legyen baleset, és nem az előkészületek koronája.

Dagály után jöjjön az apály

A szembejövőknak udvariasan köszönök, öregnek, gyerekeknek egyaránt. Budapesten van számos kávézó és játszótéri pad, a koros járókelő sok helyen tud egy kis időre letelepedni. Ezek a házak tömegesen az eklektika pompás művei, tatarozva felragyognak, a tizenkilencedik század utolsó harmadában, a magyar kapitalizmus klasszikus föllendülése idején épültek. A város megint normális lett, elérkezett önmagához, kezd visz-

szatalálni dúsabb korszakához. Vannak turisták, de felszívódnak a helybeliek között, sistereg a kávéfőző, egyenletes moraj, a hosszú fehér kötény jól áll a fekete zakós pincéreken, értőn mosolyognak, ismerik a vendéget. Mit szólsz ehhez az egészhez?, kérdezi valaki. Ez ilyen, a jövő egy másik fejezet, én inkább a múlt ciszternáiban horgászom. A polgári civilizáció olyan védendő érték, mint az erdők, pótolhatatlan, mondtam hallgatóimnak a bécsi városházán, *Urbanizmus versus etatizmus* című előadásomban. Két világnézetről van szó, az egyiknek a város az alapja, a másikon az állam. Valamelyest ahhoz a városhoz tartozom, amelyben éppen tartózkodom, minél régebben, annál inkább. Az ideiglenesség nem gyengíti ittlétem élményét, minél inkább lakom, használom, érzékelem a testi környezetemet, annál több közöm van hozzá. Ha vannak benne megszokott útvonalaim, akkor némiképpen összenőttem velük, jellemeznek, körülvesznek engem, testi-lelki valóságomnak a burkolatát alkotják. Nem lehetne ép ésszel kétségbe vonni, hogy ott vagyok, ahol vagyok. Holnap már Berlinben kell lennem, az elnök terminusai sűrűn követik egymást, Roza, a bölcs titkárnő, könyörületesen beiktatott újabb arcokat. Berlinnek sokat köszönhetek, de én ott vendég vagyok, nyelvi sánta. Nemsokára leülök egy teremben, van előttem víz és mikrofon, rákezek aznap esti magánbeszédemre. A hosszú vonatúton sokat aludtam, ápolt tájak között robogtunk alagutakon át. Nagyhercegi kastélyszálló, szobám ablaka az állomás előtti térre nyílik, a tér eléggé üres, néhány taxi várakozik. Gyanakszom magamra, miket beszél ez az ember!? Ahhoz, hogy meglegyek, nem kell semminek sem másképpen lennie. Az eszemmel itélem magamat a hiányra, a vágy és a valóság közötti távolság szenvedő átélésére. A boldogság ajánlatával is úgy vagyok, mint az agyammal, csak egy szerény részét működtetem. Ősz van, szeretném kihasználni az élet végső ajándékait, a vízszintes napsugarakat, a vénasszonyok nyarát, az utolsó falatot, kortyot, az utolsó ölelést, mintha minden, amihez hozzáérek, eltűnni készülne. Ez a kísértésem, lefejtetni magamról a környezeteimet, a javakat, amelyekkel dolgom van. Gyakorolom a kis eltávozásokat, dagály után jöjjön az apály.

Vérfagyasztó sikolyok

Vannak, akik a foglalkozásuk miatt nem tudnak alaposabban figyelni a mára, mert benne vannak a hasznosság, a célszerűség, a jövőért aggodás alagútjában, márpedig, mint köztudomású, az alagútban nem süt a nap. Ebben a csalóka márciusban, a kocsma teraszán, a zöld olajfestékkel bevont korlát mellett a kezemben egy pohár Szent György-hegyi rizlinggel, arra biztatnám a felebarátaimat, hogy legyen nekik is egy jó délután-

juk. Van a jó körérzetnek is etikája, nemcsak illemtana. Zavarna-e, ha lenne itt egy csomó magyarul beszélő fehér, sárga, barna, rézbőrű vagy fekete ember? Hát nem. Egy csöppet sem zavarna, örülnék, ha növekedne a lehetséges ismerőseim és olvasóim köre. A házban mindenki jóllakott, Áron fest egy cica-sárkányt, Zsuzsi rengeteg kicsi copfba fonta-fonatta a haját, Józsi Keszthelyen ötödmagával vitorlástáborban van, egy kisebb fiú, Jancsi azt mondja, hogy Józsi a legrosszabb, esténként kaszinózik, biliárdozik, és a közös szálláshelyükre késő este nagy csapat lánnyal állít be. Lehet, hogy Józsit az fogja megóvni a szerelem megpróbáltatásaitól, hogy rendszerint egy csomó lány veszi körül, így aztán legszívesebben visszahúzódik a barátságos magányba. Kopasz fák húznak el mellettünk, szombat van, kicsi a forgalom, a televíziók ilyenkor reggel rajzfilmeket adnak. A klasszikus zenecsatornán egy szépitőklinika kínálja fájdalomszegény és kockázatszegény műtéteit, egyesül a zenei és a testi szépség igénye, elég egy éjszakát a klinikában tölteni, reggel megszépülve távozzunk, törekvő idősebbek kedvet kaphatnak hozzá. Az akácpadot jobbról egy diófa, balról egy meggyfa védi, változó kertekben gyerekkorom óta ez a két fa őriz. Mögöttem a terméskő kerítés vadszőlővel és kövirózsával, szemben a Szent György-hegy – innen nézve – klasszikus gerincvonalával. Nyírfák állnak a kapu és énközém, aki a kertkapun belép, nem láthat meg engem. A verandán a gyerektársadalom hangjátékokat állít elő, óriási kacagások között vér-fagyasztó hörgések és sikolyok hallhatók. A dundi Klaudia tud a leghitelesebben sikítani, utána mosolygó büszkeséggel körülnéz. A fiúk hajót tesznek a patakra, egy deszkát, amelyre műanyag palackokat kötöztek. Neki-támasztom a hátam a kőfalnak, ezt a világszemlélő pontot én szemeltem ki magamnak, egy padot asztallal, amelyre kirakodom. Kelepelés, kotkodácsolás, légimoraj és a szomszédasszony dohogása, gömbölyű benyomások.

Ennek a nőnek az arca, mint a nap

Gyerekkoromban elhatároztam, hogy repülőgépgyárat építek a falu szélén, a korcsolyapályán, jobban mondvá a libaúsztató tavacsán is túl. Azután a regény mellett döntöttem, és bírtam dolgozni a megélhetésért is.

Vigyázok, mert gyanítom, hogy van a közelben egy szempár, amely leleplez, mindig leleplez. Ki akartam csúszni az állambúra alól, el akartam osonni a házamból, menekülni a városomból, de aztán azt tapasztaltam, hogy még mindig benne araszolok, és hogy nem is vágyom innen el. Évtizedek múltak el tevékeny és fegyelmezett rezignációban. Fiatalon elfogadtam, hogy egész felnőttkoromban súlyokkal megrakodva táncoljak. Ha már többen mondják azt, amit én is, akkor maradhatok a műhelyemben.

Akartam a kommunizmus végét, de nem akartam az új szegénységet. A nevem használható arra, hogy akik maguknak akarnak valamit, énvelem igazolják magukat; megfelelek ajánlólevelek aláírására. A fordulat, 1989 előtt az élet itt szép lassú volt, most meg milyen sietős. Légi utakon jövők-megyek, hol itt adok elő, hol amott, ha még egy kicsit kelendő vagyok a piacon. Nem kell sietni, mert ami magától jön, az is épp elég sok. Járom a rétet, élvezem a napfényes délután nyugalalmát. Tisztás, vízpart, hagyd leüledni, de hagyd futni is a csikót és körözni a sólymot. Minden újságóság, vigye el a kórság! A papa, lám, ismét a szilvóriumos üveghez nyúl. A vacsorát megette, a napnak vége, már híreket sem akar hallani. Van egy nő, akinek a szobájában sok évvel ezelőtt otthonra leltem, heverőjén ottfelejt a halál. Csendesen elmammoghatok, államat a sétabotra támaszthatom. Szép időben kiülök a verandára, és nézegetem a kertet. A lámpa mellett van egy jól kézben tartható könyv, a szekrényben ott váraakoznak a vasalt ingeim, mint szűz menyasszonyok, akiket csak ki kell gombolni. Ennek a nőnek a jóságos arca, mint a nap, hajlik építőköckáim és játék katonáim fölé. Maga elé tesz a zongorán, és eljátszik engem, aztán csak néz az ablak jégvirágai között és a bekormozott havon. Az 1989-es fordulat előtt gyámhatósági tisztviselő voltam, aztán városkutató, majd amikor elbocsátottak, segédápoló lettem, ültem a padon az elmebetegek között, majd egy parasztház kertjében egy sírkőasztalnál. A pályakorrekciónak is eljött az ideje, 1989 után kiléptem a vesztes szerepéből, több helyen megválasztott elnök lettem, szolgáltam az írók világszövetségét és a művészetek intézményeit. Ebből is elég lett, és a közéleti személyiséget betettem a szekrénybe, sok egyéb limlom mellé. Amíg a lábam használható, járókelő vagyok, egy a többi között. Fiatalabb koromban megkísértett a lehetőség, hogy a magam szerény tudását áthelyezzem egyik mezőből a másikba, a szavakból a tettekbe, a művészetből a politikába és a beszédek valóra váltásába. Ezt unván – körmölés, kopogás, csendes mulatság. Behavazott dombok, erdők, már kezdek elfáradni a városoktól. Mind akar valami rendkívülit, mind első és szépségkirálynő akar lenni. Szeressetek belénk, vagy abba, amibe mi is szerelmesek vagyunk.

Mérgőzés

Amíg az álláspontok sokasága megnyilatkozhat, amíg senkit sem péceznek ki, hogy közellenszenv tárgya legyen, amíg nincs a hatalom közelében szervezett, mozgalmi gyűlölködés, addig én nem sokat politizálok. Az én álláspontom egy a többi között, majd szavazok, végzem a dolgomat, és a könyveimből sok minden kiolvasható. Christine Bergmann, német család-

ügyi miniszter szerint tíz gyerek közül nyolcat pofóznak a szülők. A gyerekek átveszik a városházát, és a gyerekjogra hivatkozva játszóházat nyitnak meg. Egy kislány azt mondja, hogy az emberi jog a gyerekjoggal kezdődik. Egy sétatéri padon átadhatom magamat a szemlélődésnek, amelyet csak a gyerekes mamák és a hozzám hasonló nyugdíjasok jövés-menése központosz. Városokat, tereket kerestem, ahol történik valami, ezt várjuk a történelemtől, az unalmat ugyan megdicsérjük, de megbosszuljuk. A szemközi házak ablakából bugyik, trikók, törülközők lógnak kifelé, szél dagaszt minden lengethetőt, napfénykeresők ízlése, borban úszó nyári összejövetelek egy emlékezetes virágáros lánnyal. Hogyan építi-börtönzi be magát egy ember a sorsába? A visszalátogató szellem egyetlen képsorral szerkeszti össze a saját életét. A végtelen halmazból a lélek építkezik. Lehetett volna másképp is, a megvalósulás rendszerint idétlen. A történelem fénykorai azok, amelyekben az emberi természet szertelen, pazar változatosságban jelenik meg, amelynek címszereplői vadul és merészen állnak a képzelet elé, mi pedig érzéki vágyódással gondolunk rájuk. Az állami és az alkotó értelem játszómájának vagyunk szereplői, közege, anyaga, nézői, drukkeri, és a küzdelem egyikünkben sem dől el erre vagy arra véglegesen. A hatalom és az alkotás vitája nem tud nem lenni. Még a többpártrendszerű politikai szerkezetben is föltűnik, hiszen a fennálló szellemi meghaladása lényegénél fogva kisebbségi tett. Kiváltképp elkerülhetetlen az egypárt-rendszerű államokban, ahol a hatalom, amely önmagát nagy többségnek nyilvánítja, nem tartja kötelességének, hogy bármekkora helyet biztosítson a vele szemben álló kisebbségi gondolkodásnak. Kelet-Európában ez az igazi színház, ez a legvalószínűbb beszédtema. Nem szükségszerű, hogy a szellemi és a hatalmi elit játszómája barbár és gyűlölködő legyen, lehet civilizált és sportszerű is. Mindkét félnek érdeke azon a terepen játszani, ahol ő az erősebb. A hatalom a kegyek és a büntetések, a szellemi elit a szavak és a jelképek közegeiben érzi otthonosabban magát. A gondolkodó nem akkor győz, ha ellenlábásának a helyébe lép, hanem akkor, ha eredeti válaszokra serkenti, ha kedvet ad neki a további, figyelmes eszmecseréhez. Az alkotó sikere az, ha a hatalom embere kezdi öhozá hasonlóan is látni a világot. Kutatás és végrehajtás között el lehet képzelni kifinomult dialektikát is. A szellemi hatás: hatalmi gyakorlat. Az értelmiség, ha nem akarja szolgálatra bocsátani az öntudatát, a saját, kulturális hatalmát kell, hogy akarja.

Színes árnyak

Élesztő a könyv, fölemelkedik tőle, mint a kuglóf az olvasó feje. Csak eljusson hozzá, csak kézbesítse a postás a levelet! Csak legyen telefonvonal, és ne szakadjon meg! Karácsony és újév táján az adás és a kapás vágya megemelkedik, kell valami szívhez szólónak lennie a fa alatt, nem lehet sehova üres kézzel menni, visszük a tárgyakba préselt szeretetet és lekifurdalást, mert mind okkal vagyunk egymással szemben büntudatosak. Tele van autóval a város, tehetősége szerint mindenki mindenkiről megemlékezett. A nagy elsötétedéskor chanuka, a fény ünnepe is megvolt, a gyerekek gyertyát gyújtottak, és benn az iskolában megajándékozták egymást. Körülüljük a vacsoraasztalt, megcsókoljuk éjfélkor a legkedvesebbet, házimulatságok vannak a városban, és elindulnak a táncos rajok. Én inkább itthon maradok, és szép csöndben leosonok a műhelybe, kuncozó öregúr, szavak futtatásával szórakozva, haladok a posztumusz kajánság felé. Két íróasztal között szilveszteri trombitával és kakasfejjel egy anarchista, infantilis-szenilis improvizátor dudál. De mi történik, ha nem akarok sehova sem menni, ha jól vagyok egy helyben, ahol vagyok? Mi történik, ha csak ülök szemben az eseményekkel, mint amikor a mozivásznalon felém dübörög a mozdony? Mi történik, ha nem akarok semmit, mert úgy gondolom, hogy az is éppen elég, amit nem kértem, és mégis jött? Minek még akarni is valamit? Az öregember elszórakozik az emlékeivel, visszatér a családi házba, a játszótársai bekukucskálnak az ablakon. Időteltével az ember magányos színházmester lesz, körülötte árnyak, színes árnyak akár. Az emlékezés csodajármű, oda is elvihet, ahol még sohasem voltam, és az is meggyökeresedhet az elmémbe, amit többször elmeséltek nekem, de én nem íltam át. Ezért nagy merészség lenne pontos választóvonalat húzni az emlékezés és a képzelődés közé. Várok a jövőre, mint pók a méhre, amely egyre közelebb döngicsél a hálójához. Este, ha már adtam és kaptam, odaülök a móló végén egy padra a víz fölött, és belenézek a csillagatlan ködbe. Nekem legalább annyira kell a teendők ritkítása, mint a sűrítésük, a kevesebb, mint a több, a beletörődés, hogy mellékessé válok, és ennek vidám felismerése, mint amennyire kell a nagyvárosi sok helyütt jelenlét. Két tézis a kiindulópontom, az egyik: az önéletrajzi regényben minden igaz. A másik: az önéletrajzi regényben semmi sem igaz, mert minden elbeszélés eleve fikció, mese. Legyen elképzelhető, tudjon az olvasó belelátalni-bújni. Lehet a szerző civilben bármilyen hazug szörnyeteg, de az evokáció hatalmától megejtve igaznak fogadom el, amit mond. Egy önéletrajzi regényt nem a színigazságért veszek a kezembe, hanem másért, ahogy kamaszkoromban a régimódi magántalálkahely szalonjában sem a tiszta szerelmet kerestem, noha valamit szemlátomást kerestem.

Belém fúródott képek

Járókelő vagyok a saját kertünkben, fél arcomat süttetem, simogatom a törött, de már magához térő szomorúfűzfát. Köszönöm, nem kérek undok híreket, nem szeretném az új, vagy legalábbis a régi-új aljasság képeivel ennek a hajdani, vén kocsmának a meszelt falát tapétázni. A képzeleti városalkotás feladatát adtam magamnak, és odébb toltam sok mindent, ami ennek a veszekedett nyugalomnak az útjában volt. Kopog a harkály, repedez az akác törzsből ácsolt asztal ebben a kis faluban, Hegymagason, és megnyugodott szívvel halogatom, hogy szót váltsak embertársaimmal. Bágyadtan sárgállik a kőfal, fújja a szél a hajamat, a szemüveg alá nyúlva nyomkodom a szemem. Könnyű léptekkel jönnek elő a kert mélyéből a végképp eltávozottak, a női hang és a férfihang csillogó hálával egymásra talál. Felolvasó körút van mögöttem, minden este más ágy, megálltam a helyemet, a dolog megvan. Most szóhoz juthat a troglodita, néhány évig várost épít, térképen ne keresd. Amióta tudok olvasni és csavarogni, érzem a regény és a város rokonságát. Építs saját várost magadnak, irodalmi használatra, mondtam, és ebből lett Kandor, vezetéknevem anagrammája. Hőseim és maga a város, amelynek teljhatalommal felruházott tervezője én vagyok, túléljük a regény végét. A meghívott vendég a látogató, a háztűznéző, a megfigyelő, a sétamester, a krónikás, a cirkuszigazgató mértéktartóan hálás a helybelieknek azért, hogy itt lehet és tudakozódhat a szállóvendégek viselt dolgairól. Legyen ez a könyv a város és az irodalom regénye, legyenek benne kávéházak, színházak, kabarék, kocsmények, áhítatok és léhaságok.

Reggelre kelve mindenki ártatlan. Aki nem öli meg magát, az helyesli a saját életét, folytatásra ítéli magát, és csak annyit néz hátra, amennyi nem akadályozza az előrehaladásban. Aki nem emlékezik, az nincs, az emlékektől lesz egy ember valóságos, tőlük lesz a múltnak teste, a személyiség reflektált emlékezet. Ahhoz, hogy folytatni tudjam az életet, esténként álomba merüléssel innom kell a Léthé, a feledés vizéből. Úgy gyűjtök másnapra erőt, hogy a jelent múlttá változtatom.

Író egy polgár családban?

Családom: vidéki, főleg Bihar megyei, részben Nagyváradon, részben Berettyóújfalun, kicsit Debrecenben, Miskolcon, Brassón és Kolozsváron élők, magyar anyanyelvű zsidók. Szüleim generációja érettségizett, az én nemzedékem egyetemét végzett. Textilmérnök, biológus, vegyész, közgazdász, matematikus és író lett belőlük. Öt unokatestvéremet Ausch-

witzban és Mauthausenben megölték. Apámnak három, anyámnak két testvére jutott erre a sorsra. Anyám családja módosabb volt, nem annyira nagyapám, mint inkább nagyanyám erélye révén, aki tehetséges üzletasszony volt, nagyapám inkább könyvolvasó ember, s talán nem is nagyon érdekelték a vállalkozások. A nagyváradai hitközség elnökéül választotta. Volt egy igen rátermett veje, s általa a családnak mindenféle gyára: bútorgyár, bitumen- és mészgyár, erdőkitermelő telepek, kisvasutak. Apai ükapám, Gottfried Salamon volt az első zsidó Berettyószentmártonban, kocsmáros és paraszt. Dédapám, Gottfried Sámuel is az volt, megvan még a képe, erélyes, csontos, lesült arcú, szívós férfi volt, kettéágazó szakállal. Hetvennyolc éves korában özvegyemberként újránősült. Anyai nagyapám is újránősült tíz évvel a nagyanyám halála után, nyolcvanéves korában. A második generációban: kereskedő, gyáros, orvos, bankár, patikus, látszerész, tisztességesen beilleszkedő polgárok. A harmadik nemzedék tagjai értelmiségiek, kritikus szelleműek, apja ellen sztrájkot szervező baloldali mérnök, partizáncsoportot szervező kicsapott medikus, lázadó humán értelmiségiek. A polgárosodás minden népen és valláson áthaladó folyamat. A talmudiskola a szegényebb zsidó gyerekek otthona volt, a világibb, polgárosultabb zsidók magyarul beszéltek, olvastak, írtak. Berettyóújfaluban nem volt neológ hitközség, csak ortodox. Nem szeretem ezt a dicsérő, követelő vagy elítélő szót: asszimiláció. Felmenőim éltek a maguk életét, és nem törekedtek mássá átváltozni, mint amik voltak. Magyar zsidó polgárok voltak. Asszimilálódtak volna a vidéki dzsentri kultúrához? Az apám nem asszimilálódott. Mosolygott a vadászpuskás, csizmanadrágos hasonulókon, a vadászpuskát ő árulta, de nem lőtt vele, én sem használtam ötvenhatban a géppisztolyomat, ő sem használta a toalettasztal elzárt fiókjában tartott Browning revolverét. Virilista volt, első adófizető a tizenkétezeres nagyközségben, s mint ilyen az úri kaszinónak is tagja, de nem ment el oda sohasem.

Az volt a dolgom, hogy segítsek

A családban nem sokat beszéltem arról, hogy író akarok lenni. Csak annyi volt látható, hogy sokat olvasok, irkállok, és aztán, miközben járok az egyetemre, megjelennek könyvkritikáim folyóiratokban. Magyar szakos tanárként végeztem. Anyám boldogabb lett volna, ha orvoskarra megyek, de nem vettek volna fel, mert polgári származású lévén rossz káder, X-es voltam, ami nemcsak osztályidegent, de osztályellenséget is jelentett a kommunista fogalomtárban. Francia–magyar szakra jelentkeztem, de oda nem ajánlott iskolám párthű igazgatója, örülhettem, hogy felvételt nyer-

tem az Egyetemi Orosz Intézetbe. Mit tesz isten? Iskolámat nemsokára Lenin Intézetre keresztelték át, hogy a halmozott marxista-leninista oktatással megbízható kádereket neveljenek benne, a magamfajta X-eseket pedig gyorsan eltávolították; engem másodéves koromban, 1953 áprilisában kizártak. Esszéket írtam, többségüket visszakaptam, némelyik megjelent: Gogolról, Roger Martin du Gard-ról, Goncsarovról, a francia új regényről. 1959-től 1965-ig ifjúságvédelmi felügyelő voltam a hetedik kerületi gyámhatóságon. 1965-től 1973-ig városszociológusként dolgoztam egy várostervező és urbanisztikai kutatóintézetben. Tapasztalataimról beszámolókat írtam, és Szelényi Iván barátommal együtt szociológiai tanulmányokat. Mikor az első regényem, *A látogató* megjelent, apám odament akkori – második – feleségemhez, Lángh Júliához, és azt kérdezte: „Magyarázd ezt meg nekem, Julikám. A fiamnak rendes állása van, szép, okos felesége, aranyos gyerekei, jól éltek. Mondd, miért ír ilyen szomorú dolgokat? Julikám, mi baja van az én fiamnak?” Egy ilyen regény, mint *A látogató*, minden rendes, kulturált polgári családot provokál, mondta egy kolléga, leleplezi az összes látszatot, amellyel az emberek megbékülni szoktak. Éles fehér fényt sugároz rájuk, és megjelenik az emberi törekvések kudarcra. A dolgok mélyén valami elmondhatatlan emberi nyomorúság, hogy viseli egy család ezt a regényt? A szerencsétlenség közel állt hozzám, derűs fickóhoz. Az volt a dolgom, hogy segítsék. Másrészt azt éreztem, hogy mindez velem is megtörténhetne. Amit az ember nem szokott elmondani még a hozzá legközelebb állóknak sem, az megjelenik papíron. A hozzám közelállóknak, akikkel szeretetteljes viszonyban vagyunk, ugyancsak megvan a maguk útja, és megvannak a magányosabb, titkosabb órái, amelyekbe talán csak könyveknek adnak bebocsátást. Könyveknek, amelyekkel együtt élünk. Családunkhoz tartozik íróiknak a világa is, úgyhogy elég nagy famíliával élünk itt. De végül is a legszigorúbb dolgokkal az ember egyedül van.

Komótos bátorság

Ami pedig a politikát illeti, a barátaim egy része nagyjából hasonlóan gondolkodott, mint én, más része nem. Ezekkel zárójelbe tettük azt, ami a könyveimből engem ellehetetlenített. Át kellett hidalni a különbségeinket. Számomra nem volt tér, nem nőtt fű, és én lassan fantommá változtam. Vagy inkább azzá változtattak át. Ez egy foglalkozási és közlési tilalomra válaszoló belső emigráció és szerzői elszabadulás volt. Én ezzel megvoltam, mert általában igyekeztem nem hagyni, hogy a kellemetlenségek fölém kerekedjenek. Csak-csak megkerestem az írásaimmal Nyu-

gaton annyit, amennyit itthon kerestem volna, ha állásban vagyok. Voltaképpen elég nyugodtan tudtam dolgozni, délelőtt odaülhettem az asztalomhoz, és vagy eszembe jutott valami, vagy nem. Délután vagy este olyan emberekkel találkoztam, akikkel kedvem volt találkozni. Akadtak olyanok is, akikkel nem volt kedvem találkozni, az ilyenek néha az utcáskorok vagy a kapu előtt egy autóban várakoztak, és mindenhova elkísértek, tisztességes távolságban maradva tőlem, úgyhogy a magányomat nem igazán zavarták meg. Én mentem, a személyi követő is jött mögöttem, de nem szólt hozzám. Nekem ilyen módon kellemetlen beszélgetéseim nemigen voltak. Még azt is mondhatnám, hogy elutasításban sem volt részem, mert számot vetve a közlési tilalommal, szamizdatként közöltem az írásaimat leginkább Demszky Gábor földalatti AB kiadója által. Úgyhogy a kiadóimmal kezdettől polgári viszonyban álltam: veszi? nem veszi? Vették. Vállalták. Vitték. Nem ártott meg nekik. Voltaképpen a szorgalmasabban betagozódott embereknek sokkal több bosszúságban volt része, mint nekem. Engem már a habitusomban rejlő kényelmesség is a disszidens szerepébe vitt, mert lusta voltam igazodni. Lehet, hogy még ma elpatkolok, utolsó napomon is hazudjam? Egy kritikusom szerint egy mosolygó anarchista sétál egy szakadék szélén, a szeme is nyitva van, nincs bekötve, de mintha nem szédülne. Ez is egy neme a bátorságnak. Hozzátettem: elég komótos bátorságnak. Ha pár jó oldalt írtam, aznap madarat lehetett fogatni velem. A kollégák ismerik ezt az állapotot. Az író igen jámbor fajta, örül, hogy él, és ezzel megvan. Ha túl van a napi leckén, és úgy érzi, sikerült a dolgozat, akkor már minden történhet, akár elcsavarog, akár otthon ül a családja körében, és akkor öröm, ha vendég jön. Rossz, ha az ember a családját megterheli önmagával, rossz, ha a családjának bajt okoz. A hetvenes évek elején az én életem nem volt kockázatmentes: házkutatás, letartóztatás, lehallgatás, megfigyeltetés, hároméves utazási tilalom. Kibírható, de idegesítő. Julit, a feleségemet kitiltották a rádióból, ahol reggelenként szellemes könyvismertetésekkel jelentkezett. Amúgy az élet szép volt.

Igénytelen jószág

1976-ban ösztöndíjat kaptam a Német Akadémiai Csereszolgálattól, én Nyugat-Berlinbe mentem, a feleségem (francia szakos tanárnő, németül nem tudott) a gyerekekkel Párizsba. Engedélyezett külföldi tartózkodásunk végeztével Juli nem akart hazajönni. Azt mondta, nem szeretne megint rendőrállamban élni. Én nemcsak ellenzéki mivoltomból adódóan jöttem haza mintegy kötelességérzetből, hiszen a politikai dolgokban nem vagyok olyan nagyon elkötelezett, inkább szemlélő, mint cselekvő, jölle-

het olykor cselekvésekbe keveredem, de valahogy úgy éreztem, hogy ha egyszer úgy kezdtem el az életemet, hogy magyar író vagyok, miért ne fejezném is be így? Úgy véltem, hogy nekem nem kevesebb jogom van arra, hogy Budapesten mászkáljak, mint bárki másnak. Ebből válás következett, és a feleségem az akkor tizenéves, ma már régóta felnőtt gyerekeinkkel Párizsban maradt, nehezen élt, megélhetésüknek csak a kisebb részét tudtam fedezni, én pedig hazajöttem egyedül. Sok mulasztás terhel, hűtlen és figyelmetlen voltam azokkal szemben, akiket szeretek. Nem sokat gondolkodom azon, hogy ki mivel tartozik nekem, mert nem a kapás szenvedélye vezérel. Az elmúlt években elég sokat utaztam, és hogyha egy koffernyi holmim van kipakolva egy új szobában, megvagyok akárhol. Nem gondolom, hogy az emberek tartoznak nekem. Ha adnak valamit, az jó, ha semmit, az sem baj. Nem élt bennem soha bosszú. Úgy érzem, hogy a dolgok ott maradnak az időben, megtörténtek. Nem vagyok felszólítva semmilyen magasabb hatalomtól se bosszúra, se megbocsátásra. Azt, amit tett, kinek-kinek önmagával kell elrendeznie. Az én normatív nézőpontom? A semminél több? Hogyha már valaki éppen hogy él, azt már én teljesítménynek tartom. Ha egy ember mindennap felkel, megmosakszik, tiszta ruhát vesz fel, és elkezdi a napját, az már komoly teljesítmény. Háromszor házasodtam, a második házasságomban két, a harmadikban három gyerekünk született, mind az öten szépek és kiválóak. A kicsiket reggeli- és vacsoraidőben látom, napközben elhúzódom dolgozni, van egy alagsori műhelyem a házban, ott senki sem szokott megzavarni. A fordulat után egy ideig sokan felhívtak, a telefont többnyire a feleségem, Lakner Judit vette fel. Az élet talán annyival lett fárasztóbb, hogy adódtak a legkülönfélébb kötelmek, teendők, összefüvetek. Igaz, 1989 előtt is jöttek a nyugati újságírók, mert Magyarországon kevesen álltak szóba velük, mert kevesen mertek egyenes kérdésekre egyenes válaszokat adni.

Retorikacserék

A pontos kérdést az értelmiségi köznyelv provokatív kérdésnek nevezte. A többség úgy gondolta, hogy olyan pozíciót tölt be, amelyet nem kell fölösleges nyilatkozatokkal kockáztatni. Ez volt az általános szemlélet. Én ezen túl voltam, ami talán abból adódott, hogy amikor először megkérdeztek, nem voltam képes az elem tett mikrofonba mást mondani, mint amit akkor mondtam volna, ha semmit sem rögzítenek belőle, és elragadott a téma kifejtésének a delíriuma. Lehetnek jó érzéseim, ha valamit, amit helyesnek és szükségesnek tartok, el tudok indítani. Az írón kívül azt hiszem, van bennem egy kezdeményező is. Néha sok ember előtt felolva-

som a fogalmazványaimat. Ez a maximum, amit én nem irodalmi tevékenységként a magam számára engedélyezek. A kezdeményező funkciója létezik, s ha életem arra sodor, hogy betöltsem egy darabig, akkor miért ne? Úszom egy hullámon, néha azt hiszem, hogy én terelem, máskor meg azt, hogy engem visz a hullám. Ez az áramlás visz valahova, de még nem látom, hova. Idén, 1991-ben először maradt az ország idegen katonák nélkül, aránylag elfogadva az európai demokráciák között. Az emberek szeretnének már egy kicsit megnyugodni és megbékülni önmagukkal, hogy akár becülhessék is magukat. Gördülnek a nagy szavak, ha mértéket ismerünk, akkor kialakulhat a józan együttélés egymással és a többiekkel, de ha dölyfösködünk, megbánjuk. Ha körülöttünk minden változik, lehetetlen, hogy mi magunk ne változzunk. Izgatott évek után visszahúzódnunk a magánember szerepébe, ideje van az introverzióknak, és kezd működni a kiegyensúlyozó közöny. Emelkedetten szólni nem a mi dolgunk többé, helyettünk ismét a papok mondanak magasztos dolgokat. Van bőven gorombáskodás, sértegetés, az itt és most helyett már nincsen politikai túlvilág. Az ember az, ami, és nem az, ami lehetne, ha más lenne a rendszer, ha egy másik párt csinálná a pártállamot.

Felszállok az időtér-biciklimre

Fiatalság: kevés hely, sok mozgás; öregség: sok hely, kevés mozgás. Valaha feltételeztem, hogy az igazi odakünn van, időben-térben messze, ott, ahol én nem vagyok, de nekem már, amíg még élek, mindenhol, mindenkor az igazi itt van az orrom előtt. Amíg holmi rohamosztagosok be nem törnek a házba, ez az imaginatív légikikötő rendületlenül működik, semmiféle sztrájk vagy bombariadó nem akaszthatja meg a folyamatos moráját. Innen bárhova és vissza mások számára felfoghatatlan suhanással közlekednek a színhelyek és az utasok. Most, innen a fiataikoromba, a régi rendbe visz vissza a harmadik szemem. Miért éppen abba? Mert volt benne feszültség és stratégiakényszer, zárt térben figyelhettük magunk körül, hogyan válaszolnak ismerőseink a nyomásokra. Tudom, hogy minden papírom előbb-utóbb mások szeme elé kerül. Ha egy író meghal, böngésznek a hagyatékában. Évtizedeken át úgy aludtam el, hogy hajnalban jöhetnek, és idegen férfiak olvassák majd el, amit az iratszékrenyemből kivesznek. Neveket sem akartam leírni, nehogy bajba hozzák másokat. Behunyom a szememet és áthelyeződöm, felszállok az időtér-biciklimre, és átkarikázom a holdra, csak ide a szomszédságba. Hol mindenütt lehetnék! Ámuldozom a létvariációkon. Akit láttam, az enyém, ahogy én is azoké vagyok, akik engem láttak. Még a gyerekkori utazásaimból emlékszem

arra a részvételre, amelyet a vagonablakban állva olyan vasútállomások iránt tudtam érezni, amelyekből a vonat velem együtt kigördült, és azok, szegények, ott maradtak üresen. Nővéremmel, unokatestvéreimmel és a nevelőnőikkel minden délelőtt kimentünk a vasútállomásra nézni, hogy ki jött a budapesti gyorsal, és ha ez a számbavétel megtörtént, a továbbpöfögő vonat már az érdektelen, nélkülünk való űrbe zakatolt tovább.

Egy édes lány berepült az ablakon

Vasárnap este vasútállomáson ültünk egy fedett peron padján korábbi barátnőmmel, átkaroltam, már mindent elmondtunk egymásnak. A restiben siettettem, hajtsa föl a borát, félttem, hogy nem mehetek még aznap este haza. Szomorú voltam, hogy most egy évig nem látom, de nem szerettem volna még egy éjszakát szállodában tölteni vele, és megnyugodtam, amikor elvitte a vonat nyugatra. Szerelmi életemről túlzó hírek keringtek, hogy több országban és városban van szeretőm. A magamfajta elvetemült gyűjtőnek időnként megtetszett valaki. Első házasság, második, harmadik, atyám! Mi végre harmadszor is megfogadni azt, amit nem tudtam megtartani? Hagyatkozzam a múltó idő bölcsességére. Elég naiv tudtam lenni ahhoz, hogy úgy képzeljem: ez lesz az igazi. A nők nem azért nem voltak igaziak, mert tökéletlenek (hogyan lennének azok?), nekem nem kellett az igazi, nem akartam harmadszor is megházasodni, bár szerettem volna, vágyott rá a képzeletem, de elutasította az ösztönöm. Szívesen gondoltam vissza a politika által bekeretezett, és attól sűrűbbé vált szerelmeimre. A múlt térré vált, s rajta fel-alá jártak a nők. Önmagunkat talánynak fogjuk fel, a talány fölfejtésének viszont ellenállunk. Önigazolásaink népes tenyészetek nekünk ad igazat, a nagyvilág pedig a maga ítéleteivel hoppon marad. Szellemi utunk: az önmagunktól való eloldódás. Elvonatkoztatni indulatainktól, amelyek között táncot lejt a nemiség, az agresszió, a bírvágy és az a vágy, hogy igazunk legyen a világgal szemben, hogy jóváhagyást nyerjünk, mert az ember léte gyökerében vitatott lény, és még azok is kétségbe vonják, akik a legjobban szeretik. Tisztás, vízpart, sárga és lila vadvirágok, viharra ítélt halálos vízfelület. Beérem a faág mozgásával az ablakom előtt, beérem a város összes tömegközlekedési útvonalával, sok járatra felszállok, mindhez jogom van, bőségesen elmúltam hatvanöt éves, ingyen utazhatok villamoson, buszon, hajón és vonaton, kedvem szerint felszállok és leszállok, kéjutazom a végállomásig és vissza. Csak addig vagyok, ameddig megyek, működöm, elutazom, hogy visszajöhessenek, ez az önmagát eltörő mozgás megnyugvást kelt bennem. Beszállok a repülőgépbe, és célirányosan viselkedem, megy a gyalogjáró a felhők fölött, el va-

lahova és onnan vissza. Nappal bolyongás Budapesten, esténként meglátogatom a családomat, a párom mellett, a saját ágyamban éjszakázom, másnap reggel a saját életrajzomban ébredek fel. Küzdelem az életkór összehúzóerője ellen, őrtárat a birtokom határán. Minden reggel zuhanyozni és tiszta fehérneműt váltani, a vasalás elengedhető, olykor a borotválkozás is, ilyenkor élvezetesen dörgölgetjük az állunkat. Harminchat évvel ezelőtt, és akkor elkezdődött és azóta is tart a harmadik házasságom Lakner Judittal. Ezért meghajlás és köszönet jár.